

**КЫРГЫЗ-ТҮРК «МАНАС» УНИВЕРСИТЕТИ
КООМДУК ИЛИМДЕР ИНСТИТУТУ
ЛИНГВИСТИКА (КОТОРМО ЖАНА КОТОРМО ТААНУУ)
БАГЫТЫ**

**МАКАЛДАРДАГЫ ГЕНДЕРДИК
СТЕРЕОТИПТЕРДИН ЛИНГВИСТИКАЛЫК
ЧАГЫЛДЫРЫЛЫШЫ
(КЫРГЫЗ ЖАНА ТҮРК ТИЛДЕРИНИН
НЕГИЗИНДЕ)**

(МАГИСТРДИК ДИССЕРТАЦИЯ)

Бакытбек ДЖУНУСАЛИЕВ

Жетекчи

Ф. и. к. ага окут. Чолпон Сыдыкова

БИШКЕК 2017

КЫСКАЧА МАЗМУНУ

Даярдаган	: Бакытбек ДЖУНУСАЛИЕВ
Университет	: Кыргыз-Түрк «Манас» университети
Багыты	: Лингвистика (котормо жана котормо таануу)
Иштин сыпаты	: Магистрдик диссертация
Беттердин саны	: XIV + 118
Бүтүрүү датасы	: 28 /12 / 2017
Илимий жетекчи	: ф. и. к., ага окут. Чолпон Сыдыкова

МАКАЛДАРДАГЫ ГЕНДЕРДИК СТЕРЕОТИПТЕРДИН ЛИНГВИСТИКАЛЫК ЧАГЫЛДЫРЫЛЫШЫ (КЫРГЫЗ ЖАНА ТҮРК ТИЛДЕРИНИН НЕГИЗИНДЕ)

Дипломдук иште кыргыз жана түрк тилдериндеги гендердик стереотиптерди камтыган макалдар жана алардын маанилеринин тилдеги чагылдырылышы изилдөөгө алынды. Мында, макалдардын белгилүү бир элге таандык болуп, ошол элдин тарыхый, маданий, улуттук материалдык жана руханий баалуулуктарын өз ичине терең сиңирип, кылымдардан кылымдарга жеткизип, улам кийинки муунга өткөрүп берүүдөгү ролу эске алынды. Ошонун негизинде, гендердик стереотиптерди камтыган макалдарды тилдик багытта изилдөө менен кыргыз жана түрк элдериндеги эркек менен аялдын ролу, коомдогу орду жана мамилелерин тилдик өнүгтөн түшүндүрүүгө аракет жасалды.

Ачкыч сөздөр: гендер, стереотип, макал, тил илими, дүйнө сүрөтү.

ÖZ

Hazırlayan	: Bakıtbek DJUNUSALIEV
Üniversite	: Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi
Anabilim Dalı	: Mütercim-Tercümanlık
Tezin Niteliği	: Yüksek Lisans
Sayfa Sayısı	: XIV + 118
Mezuniyet Tarihi	: 28 /12 / 2017
Tez Danışmanı	: Öğr. Gör. Dr. Çolpon SIDIKOVA

KIRGIZ VE TÜRK ATASÖZLERİNDEKİ CİNSİYET KALIPLARININ DİL BİLİMİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Tezimizde araştırma konusu olarak Kırgız ve Türk dillerindeki cinsiyet kalıplarını içeren atasözleri ve onların mânalarının dilbilim açısından değerlendirilmesi ele alındı. Burada atasözlerinin belli bir halka ait olup, o halkın tarihsel, kültürel, milli maddi ve manevi değerlerini içerip, asırdan asıra, nesilden nesile aktarmadaki yeri ve önemi dikkate alındı. Ondan dolayı, cinsiyet kalıplarını içeren atasözlerini araştırarak Kırgız ve Türk halklarında erkek ve kadının toplumdaki yerini, rolünü, biri-biriyle olan ilişkilerini dilbilim açısından değerlendirmeye çalışıldı.

Anahtar kelimeler: Cinsiyet kalıpları, atasözleri, dilbilim, dünya manzarası.

АБСТРАКТ

Исследователь	: Бакытбек ДЖУНУСАЛИЕВ
Университет	: Кыргызско-Турецкий университет «Манас»
Направление	: Лингвистика (перевод и переводоведение)
Вид исследования	: Магистерская диссертация
Количество страниц	: XIV + 118
Дата окончания	: 28 /12 / 2017
Научный руководитель	: кан. филол. наук, ст. преп. Чолпон СЫДЫКОВА

ЛИНГВИСТИЧЕСКАЯ РЕПРЕЗЕНТЦИЯ ГЕНДЕРНЫХ СТЕРЕОТИПОВ В ПОСЛОВИЦАХ (НА МАТЕРИАЛАХ КЫРГЫЗСКОГО И ТУРЕЦКОГО ЯЗЫКОВ)

В рамках данной работы были исследованы пословицы, затрагивающие гендерные стереотипы в кыргызском и турецком языках. Также было принято во внимание то, что пословицы, относясь к определенному народу, содержат в себе исторические, культурные, национальные, материальные и духовные ценности данного народа, а также передают их из поколения в поколение сквозь века. Основываясь на вышеуказанном, вместе с лингвистическим изучением пословиц, затрагивающих гендерные стереотипы, были приложены усилия по разъяснению роли, места в обществе и отношений мужчины и женщины в кыргызском и турецком социумах посредством языка.

Ключевые слова: гендер, стереотип, пословица, лингвистика, картина мира.

ABSTRACT

Researcher	: Bakytbek DZHUNUSALIEV
University	: Kyrgyz-Turkish Manas University
Department	: Simultaneous Translations
Type of study	: Master is Thesis
Number of pages	: XIV + 118
Date of graduation	: 28 /12 / 2017
Research supervisor	: PhD. Cholpon SYDYKOVA

LINGUISTIC REPRESENTATION OF GENDER STEREOTYPES IN PROVERBS (THE KYRGYZ AND TURKISH MATERIALS)

In this diploma is studied linguistic representation of gender stereotypes in proverbs (on the basis of the Kyrgyz and the Turkish languages), and proverbs consisting of gender stereotypes and their meanings in linguistic representations also here are highlighted, proverbs belonging to certain nation include historical, cultural, national, material and spiritual values and their role in passing those values to the next generation from centuries to centuries. In this paper was made an attempt to investigate linguistic aspects of the proverbs representing gender stereotypes, the position of men and women, their roles and their attitudes in the society.

Key words: Gender stereotypes, proverbs, linguistics, world picture.

АЛГЫ СӨЗ

Тил – бул байланыш куралы жана аң-сезимдеги ойдун чагылышы. Адамдын акыл-оюндагы болгон нерсенин баары тил аркылуу жеткирилет. Макал-лакаптар болсо тилди байыткан элдик оозеки чыгармачылыктын, дегеле, көркөм сөз өнөрүнүн бийик үлгүлөрүнүн бири. Сөздүн эң тазасы, тунугу, таамайы, турмуштун зор философиясынын эки-үч сөзгө сыйдырылган нускасы. Коомдук-турмуштук тажрыйбадан келип чыккан ой-корутундулардын улам тереңдетилип, талапка ылайыкталып, муундук, ыргактык уйкаштыктарына басым жасоо менен коомдун ичиндеги кайсы бир абалды, кырдаалды же ошол коомду түзгөн адамдардын ортосундагы мамилелердин өзгөчөлүктөрүн так ачып, таасын белгилеген тилдик каражаттар макалдар деп аталат. Мына ошол тилдик каражаттарды изилдөө аркылуу кыргыз жана түрк элдеринин каада-салттары, ишенимдери, гендердик окшоштуктар жана айырмачылыктары, гендердик баалуулуктары, тактап айтканда, аял-эркектин коомдогу ордун, ролун, алардын ортосундагы ар кыл мамилелерди, алардын ар бириндеги бааланган сапаттарды, улам кийинки муунду тарбиялоодо зор мааниге ээ болгон гендердик баалуулуктарды бул эмгекте дагы кененирээк ачып берүүгө аракет кылынды.

Макалдар көөнө кыргыз тарыхын ар тараптуу чагылдыргандыктан, бир нече илимдин изилдөө объектиси катары изилденип келе жатат. Бул багыттагы илимий эмгектердин ар биринин өз орду, өз мааниси жана баалуулугу бар.

Бул илимий ишибизде макалдардын ичинен гендердик стереотиптерди камтыган макалдар изилдөөгө алынды жана түрк тилиндеги гендердик стереотиптерди камтыган макалдар менен салыштырылып, алардын жалпы мазмунунун тилдеги чагылдырылышы каралды.

Биринчи бөлүмдө тил илимине жана изилденип жаткан темага байланыштуу бир нече терминдердин илимий илимий өңүттөн аныкталышы, окумуштуулардын берген аныктамалары каралды. Ошону менен бирге, макалдардын тилдеги орду, түзүлүшү, макалдарда камтылган стереотиптердин жалпы маанисин түшүндүрүүгө аракет жасалды. Ошону менен бирге, макалдарда камтылган гендердик

стереотиптердин коомдогу тарбияга тийгизген таасири жана ролу тууралуу сөз болду.

Экинчи бөлүмдө болсо гендердик компоненттерди камтыган макалдардагы стереотиптердин чагылдырылышы кеңири изилдөөгө алынды. Мында алгач кыргыз тилиндеги эркектерге жана аялдарга тиешелүү гендердик компонентти камтыган макалдар каралып, алардын мааниси түшүндүрүлүп берилди. Ушул эле бөлүмдө аял менен эркектин үй-бүлөдөгү орду жана укук-милдеттери, жоопкерчиликтерин чагылдырган макалдардын анализине да орун берилди.

Үчүнчү бөлүмдө түрк тилиндеги макалдар ушул эле тартипте каралып, мааниси баяндалып, басымдуу бөлүгү кыргыз тилиндеги макалдар менен салыштырылып берилди. Үчүнчү бөлүмдүн аягында изилдөө ишинин алкагында жүргүзүлгөн чакан сурамжылоо жана анын натыйжасына орун берилди.

Дипломдук иштин башынан аягына чейин көзөмөлгө алып, такшалган адис жана жетекчи катары баалуу кеп-кеңешин берип, багыт көрсөткөн илимий жетекчим ф.и.к. ага окут. Чолпон Сыдыкова эжеге жана бул багытта ар тараптуу колдоо көрсөтүп, маалыматтык жактан жардам берип келген доц. док., Таалай Абдиев агайга, ага окутуучу Мухиттин Гүмүш агайга жана бул багытта билим алуума көмөкчү болгон жалпы окутуучулар жамаатына терең ыраазычылыгымды билдирем.

Бишкек 2017

Бакытбек Джунусалиев

МАЗМУНУ

Этикалык талаптар	ii
Протокол	iii
Кыскача мазмуну.....	v
Öz	vi
Абстракт	vii
Abstract	viii
Алгы сөз	ix
Мазмуну	xi
Шарттуу кыскартуулар.....	xiv
Киришүү.....	1

БИРИНЧИ БӨЛҮМ

МАКАЛДАРДАГЫ ГЕНДЕРДИК СТЕРЕОТИПТЕР

1.1. «Гендер» сөзүнүн лингвистикада калыптанышы	6
1.2. Тил илиминде дүйнө сүрөтүнүн изилдениши	10
1.2.1. Тилдин дүйнө сүрөтү	11
1.2.2. Маданияттын дүйнө сүрөтү.....	13
1.3. Стереотип түшүнүгүнүн лингвистикадагы чечмелениши	15
1.4. Макалдардын тилдик өзгөчөлүгү жана стереотиптүүлүгү	18
1.4.1. Макалдардын тилдеги орду	18
1.4.2. Макалдардын синтаксистик түзүлүшү	22
1.4.3. Макалдарда чагылдырылган адамга карата жалпы стереотиптер	28
1.4.4. Гендердик тарбиялоодогу макалдардын орду	31
Биринчи бөлүм боюнча жыйынтыктар	33

ЭКИНЧИ БӨЛҮМ

ГЕНДЕРДИК СТЕРЕОТИПТИ ЧАГЫЛДЫРГАН КЫРГЫЗ ТИЛИНДЕГИ МАКАЛДАР

2.1. Гендердик стереотиптердин макалдардагы чагылдырылышы.....	35
2.2. Эркектерге байланыштуу гендердик компонентти камтыган кыргыз тилиндеги макалдардын семантикасы	37
2.3. Аялзатына байланыштуу гендердик компонентти камтыган кыргыз тилиндеги макалдардын семантикасы	43
2.4. Үй-бүлөгө байланыштуу гендердик стереотиптердин кыргыз тилиндеги макалдарда чагылдырылышы.	47
2.5. Гендердик стереотипти чагылдырган кыргыз тилиндеги макалдарда оң жана терс семантиканы билдирген тилдик каражаттар.	55
Экинчи бөлүм боюнча жыйынтыктар.....	57

ҮЧҮНЧҮ БӨЛҮМ

ГЕНДЕРДИК СТЕРЕОТИПТИ ЧАГЫЛДЫРГАН ТҮРК ТИЛИНДЕГИ МАКАЛДАР

3.1. Эркек адамдарга байланыштуу гендердик компонентти камтыган түрк тилиндеги макалдардын семантикасы	60
3.2. Түрк тилиндеги аялдарга байланыштуу гендердик компонентти камтыган макалдардын семантикасы	66
3.3. Үй-бүлөгө байланыштуу гендердик стереотиптердин түрк тилиндеги макалдарда чагылдырылышы	71
3.4. Изилдөө ишине карата жүргүзүлгөн сурамжылоо.....	80
Үчүнчү бөлүм боюнча жыйынтыктар	85
Корутунду.....	87
Özet.....	94
Колдонулган адабияттар	109
Өмүр баян	114
Таблицалардын мазмуну	
№ 1 таблица	55
№ 2 таблица	56
№ 3 таблица	80

№ 4 таблица	81
№ 5 таблица	82
№ 6 таблица	82
№ 7 таблица	83
№ 8 таблица	83